

# egoscoop

Dit artikel is afkomstig uit het  
tijdschrift Egoscoop, themanummer Pedagogische Tact  
Jaargang 14, nummer 04

Deze Egoscoop is na te bestellen via  
[www.onderwijsmaakjesamen.nl/webwinkel](http://www.onderwijsmaakjesamen.nl/webwinkel)





# Het goede doen, ook in de ogen van de leerlingen

Door Marcel van Herpen

Waar draait het om? Daar draait het om!

Als je in een theater het licht, het geluid en de rekvisieten weghaalt, maar je houdt de interactie tussen de acteur en het publiek over, dan spreek je nog steeds over theater.

Als je in het onderwijs de roosters, de methoden en de toetsen weghaalt, maar je houdt de interactie tussen de leerkracht en de kinderen over, dan spreek je nog steeds over onderwijs. Het draait om een bijzondere interactie tussen de leerkracht met haar leerlingen. De rest is soms belangrijk, maar nooit het belangrijkste.

## Pedagogische Tact

Omgaan met leerlingen op school is een aaneenschakeling van 'pedagogische ogenblikken'. Momenten waarin de leraar in een 'split second' een beslissing moet nemen. Zij moet onmiddellijk weten wat te doen of juist niet te doen. Ze kan het zich niet veroorloven al te lang stil te staan bij de afweging van de meest adequate reactie. In de interactie tussen leerkrachten en leerlingen komt het aan op iets wezenlijks, iets bijzonders, iets dat zich bijna niet laat omschrijven. Een fenomeen waarin zichtbaar en voelbaar is dat de leerkracht op het goede moment de goede dingen doet en zegt, óók in de ogen van de kinderen. Dat fenomeen noemen we 'Pedagogische Tact'.

***De leerling wil niet weten wat de leraar aan competenties heeft, maar wie hij is!***

## Wat is dan goed pedagogisch handelen?

In zijn boek 'Zin in school' biedt professor Luc Stevens een perspectief op Pedagogische Tact door pedagogische antwoorden te formuleren op de drie psychologische basisbehoeften: de pedagogische grondfiguur

## Relatie

Kinderen hebben behoefte aan relatie, zowel met hun leerkrachten als met andere kinderen. Ze willen het gevoel hebben erbij te horen, deel uit te maken van een gemeenschap. Hoewel in een gemeenschap conflicten zijn en men rekening moet houden met elkaar, voelt men zich er in principe veilig. Kinderen en volwassenen voelen zich gezamenlijk verantwoordelijk voor een goede sfeer, maar als het lastig is, kan de leerling rekenen op de steun van zijn leraar. In scholen hebben volwassenen veel invloed op de kwaliteit van de relaties. Niet door op de voorgrond te treden, maar juist door vanaf de zijlijn beschikbaar te zijn. Vertrouwen bieden, optreden als het nodig is, uitnodigende omstandigheden creëren, het goede voorbeeld zijn, aanmoedigen en ondersteunen zijn belangrijke pedagogische voorwaarden voor het ontstaan van goede relaties.

## Competentie

Kinderen willen het gevoel hebben dat zij iets waard zijn. Zij willen succes hebben en laten zien wat zij kunnen, maar ook uitgedaagd worden om verder te gaan. Dat kan alleen als het onderwijs is afgestemd op de mogelijkheden en (ondersteunings)behoefte van de leerling. Onderpresteren en overvragen zijn tekenen van afstemmingsproblemen. Een leerkracht die de ontwikkeling van haar leerlingen serieus neemt, biedt de leerling ruimte om passende leerdoelen voor zichzelf te formuleren en voor hem haalbare resultaten te boeken. Een combinatie van hoge (en reële) verwachtingen en beschikbaarheid voor hulp en ondersteuning, zijn een goede basis voor het ont-

wikkelen van een gevoel van competentie.

## Autonomie

Autonomie verwijst naar het gevoel onafhankelijk te zijn. Kinderen willen het gevoel hebben de dingen zélf te kunnen doen. Zélf kunnen beslissen, zelf keuzes maken en je daarvoor verantwoordelijk voelen. Dat kan alleen in een omgeving waarin de eigenheid van het kind gerespecteerd wordt. Een kind is er voor zichzelf, niet voor zijn ouders of voor de school. Kinderen hebben al jong behoefte zich te onderscheiden, hun eigen keuzes te maken. Het pedagogische antwoord hierop is het bieden van ruimte binnen duidelijke grenzen en het waarborgen van de verbondenheid met de ander. Individuele vrijheid is belangrijk en wordt gestimuleerd, maar altijd in relatie met de ander en behoud van diens vrijheid.

## Interactie

De basisbehoeften en de pedagogische antwoorden, worden in de figuur verbonden door het woord 'interactie'. De kwaliteit van de interactie bepaalt, volgens Stevens (2004), de kwaliteit van het pedagogische klimaat. Pedagogische kwaliteit is niet te waarborgen door procedures, afspraken of regels. Afstemming van het handelen op de behoefte op dit moment is essentieel. De ene keer wacht je af, terwijl het de volgende keer nodig is om in te grijpen. Pedagogische Tact bepaalt de kwaliteit van de interactie en daarmee de kwaliteit van de school.

## Pedagogische Tact onder hetkind

Het Nederlands instituut voor onderwijs en opvoedingszaken (NIVOZ) is een onafhankelijk instituut dat onder meer nieuwe onderwijspraktijk legitimeert. Zij doet onderzoek, verzorgt de opleidingstrajecten 'Pedagogische Tact' en 'Pedagogisch Leiderschap' voor PO en VO vervult een forumfunctie en heeft een bijzonder netwerk in het leven geroepen. Onder de naam hetkind ([www.hetkind.org](http://www.hetkind.org)) werkt het NIVOZ met partners die gezamenlijke intenties en leidende principes onderschrijven. Hier volgen de geloofsbrieven van het initiatief.

<b>Psychologische basisbehoeften:</b>	<b>I</b>	<b>Pedagogische antwoorden:</b>
1) Relatie	<b>N</b>	Aanbod van (gelegenheid tot) verbondenheid door beschikbaarheid, vertrouwen en responsiviteit; aanbod van verantwoordelijkheid
2) Competentie	<b>R</b>	Aanbod van uitdaging en ruimte; aanbod van ondersteuning en grenzen
3) Autonomie	<b>A</b>	Aanbod van respect voor het kind als actor; aanbod van respect voor diens uniciteit; aanbod van het perspectief van de ander en het andere
	<b>T</b>	
	<b>E</b>	
	<b>C</b>	
	<b>T</b>	
	<b>I</b>	
	<b>E</b>	

*Proeve van een pedagogische grondfiguur (L.M. Stevens, 2004)*



## open perspectief op ontwikkeling

### het kind

is volledig toegerust voor zijn eigen ontwikkeling  
en is hiervoor intrinsiek gemotiveerd  
vanuit zijn behoefte aan relatie, competentie en autonomie  
potentieel tot wasdom te laten komen, vraagt uitdaging en ondersteuning  
leren gebeurt in interactie

daarvoor is een relatie nodig met de leraar die  
beschikbaar is  
verbindt  
vertrouwt  
talent oproept  
werkt vanuit zijn eigen persoon  
en die uiteraard zijn vak verstaat

**leiderschap in scholen moet de randvoorwaarden creëren voor**  
inspiratie, moreel kompas en het besef dat alles er toe doet

### het nivoz

vanuit het open perspectief  
bijdragen aan inzicht en praktijk

om het kind zich te laten ontwikkelen  
tot vrij en verantwoordelijk mens  
die bijdraagt aan een duurzame samenleving

## Leidende principes van goede onderwijspraktijk van visie naar handvatten

Goede onderwijspraktijk is talent- en ambitiegedreven

Goede onderwijspraktijk daagt uit tot zelfkennis, zelfsturing en verantwoordelijkheid

Leraar en leerling zijn full partners in leren

Onderwijs en opvoeding zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden

De cultuur in groep en school verbindt en biedt een moreel kompas, ze is open, veilig en kent een toon van respect en vertrouwen.

Goede onderwijspraktijk is deel van de samenleving, maar kenmerkt zich tegelijk door een zekere afstand en reflectie.

De onderwijspraktijk en zijn uitgangspunten en resultaten worden getoetst en gelegitimeerd, in de eerste plaats ten dienste van de leerling en de school.

**www.hetkind.org: Binnen de wet. Buiten de kaders.**



## Traject Pedagogische Tact

Het traject 'Pedagogische Tact' zoals ontwikkeld door het NIVOZ is ontwikkelingsgericht, altijd relevant, hoogwaardig geconceptualiseerd, gebruikt materiaal uit de eigen werksituatie en is gericht op de leraar als bemiddelaar van ontwikkeling en leren.

Het traject kent drie fasen:

De **eerste fase** van het traject is een zoektocht naar de vraag '**Welke leraar wil ik zijn?**'. De leraar stelt voor zichzelf vast welke eisen zij aan zichzelf stelt: wat vind ik goed onderwijs? Informatie over pedagogische concepten, goede voorbeelden uit binnen- en buitenland, instrumenten en modellen, zijn dienstbaar.

De **tweede fase** is een **zelfonderzoek van de eigen onderwijspraktijk**. Elke leraar stelt voor zichzelf vast in hoeverre haar handelen in de praktijk overeenkomt met de door haar gewenste pedagogische situatie. De leerlingen zijn in deze fase een belangrijke informatiebron. De deelnemers worden uitgedaagd om hun onderwijs te bekijken door de ogen van de leerlingen. Ook het maken en bekijken van videobeelden uit de eigen praktijk is een manier om zicht te krijgen op het eigen handelen. Er wordt toegewerkt naar een persoonlijk ontwikkelingsplan 'Pedagogische Tact'.

In de **derde fase** werken de deelnemers aan de ontwikkeling van de **interactie met hun leerlingen**. Dit zijn cycli van uitproberen, reflecteren, evalueren en opnieuw uitproberen. In deze fase worden intervisie, supervisie en naar



behoefte individuele coaching ingezet om de ontwikkeling van de leraar te ondersteunen.

De drie fasen volgen de inzichten die beschreven staan in 'Presence' van Peter Senge e.a. (2006). Ze worden door C. Otto Scharmer als volgt in een U-model geformuleerd:

1. Gewaarworden (zien wat is)
2. Presencing (loslaten en laten komen)
3. Verwerkelijken (in actie komen)

Het onbevooroordeeld gewaarworden is nodig om te komen tot een dieper weten, waarin zich andere inzichten en een nieuw handelingsrepertoire presenteren. Leerkrachten die vastlopen met zichzelf en hun leerlingen, zijn gebaat bij de perspectieven die ze in zichzelf gewaarworden.

Pedagogische Tact is geen nieuw systeem, het is geen managementtool en is niet om te zetten naar een onderwijskundig of didactisch model.

Maar het grijpt in, in de meest wezenlijke processen, die daardoor efficiënter verlopen. Leerkrachten geven aan dat ze beter, intenser en meer ontspannen werken, als ze weten wat, hoe en waarom ze iets doen. Deze bewuste veranderingen worden op drie manieren ondersteund:

- **Goede praktijk:** Het ervaren van situaties die pedagogisch sterk zijn, is onontkoombaar. 'Zelf gezien hebben', maakt een groot verschil met 'ooit van gehoord'.
- **Goede verhalen:** Geconceptualiseerde verhalen, zijn praktijkervaringen van leerkrachten en docenten die niet alleen een mooi voorbeeld beschrijven, maar door de conceptuele gedachte die eraan ten grondslag ligt, precies vertellen waarom het goed gaat.
- **Valide theorieën:** Veel leerkrachten baseren zich in discussies in hoge mate op hun eigen mening. Elementaire theorieën zijn dienstbaar in de verschuiving van 'gelijk' naar 'geluk'.

## Begeleiding

Het traject wordt begeleid door kerndocenten, docenten PO en VO, deskundigen (Luc Stevens, Geert Kelchtermans Beate Letschert.) en een onderzoeker van het NIVOZ.



## Reacties cursisten Pedagogische Tact

... ik luister nu zonder oordeel en hoor echt wat kinderen zeggen.

... ik heb opnieuw ontdekt wat ik belangrijk vind in de benadering naar kinderen en kan het nu ook uitleggen aan die kinderen, aan mezelf, maar ook naar anderen.

... alsof ik na al die jaren heb ontdekt wat kinderen van me nodig hebben.

... ik ben dichter bij mezelf gekomen en veel dichter bij de kinderen. Die verbondenheid kan niet meer verbroken worden.

... ik had de theorie nodig om de praktijk te kunnen verantwoorden.

... er is taal gegeven aan wat, hoe en waarom.

... het vertrouwen dat ik nu in kinderen heb en ook kan laten merken, geeft een bijzondere verbondenheid. Het geeft me rust. Ik doe vaker een stapje terug en zie dat kinderen tot veel meer in staat zijn dan ik durfde te geloven.

... wat had ik veel oordelen en meningen die me niet verder hielpen. Dat is gelukkig een stuk minder.

... ik ben bewuster van het waarom van mijn handelen. Waar het eerder bleef bij een goed gevoel heb ik nu, meer dan voorheen, de taal gevonden om het uit te leggen.

... ik heb mijn collega's en de ouders al zo veel leuke verhalen verteld!

... het klonk zo eenvoudig 'vertrouwen geven', maar ik ken mezelf en de kinderen niet meer terug.

... laat de inspecteur maar komen!

## Pedagogisch Leiderschap

Het Nivoz heeft naast het traject 'Pedagogische Tact' (PT) ook een traject 'Pedagogisch Leiderschap' (PL) ontwikkeld. Beide trajecten zijn zowel voor PO als VO ontwikkeld en beschikbaar. Voor uitgebreide info, zie [www.nivoz.nl](http://www.nivoz.nl)

## Info

Het traject Pedagogische Tact wordt verzorgd door en bij het NIVOZ, maar ook op locaties in verschillende regio's in het land. Voor info over het traject 'Pedagogische Tact' zie: [www.nivoz.nl](http://www.nivoz.nl) of mail: [info@nivoz.nl](mailto:info@nivoz.nl) of bel: 043-556750

Marcel van Herpen  
[info@marcelvanherpen.nl](mailto:info@marcelvanherpen.nl)  
Projectleider Duurzaam Opvoeden en Ontwikkelen  
Kerndocent Pedagogische Tact bij het NIVOZ

